

A pince keleti szakaszát, a mélypince lejárójáig, illetve a szellőzőablakig a későbbiekben átépítették. Lefaragták a korábbi boltozat vállait és a falak elé puha mészkőből faragott kváderekkel kirakott köpenyt húztak. Az így leszűkített térszakaszt kváderekkel boltozták át. Az északi oldalon a kőhasábok közé téglát is raktak. A bejárat mellé, az ÉK-i sarokba 90×90 cm-es padkát építettek, fölötte mécsesstartó fülkét alakítottak ki. A pince járószintjét nem vizsgálhattuk, mindössze 2,5 m mélységig mélyítettünk a mai szinttől. Az építmény az újkorban is használatban volt, sőt a HM építésekor is hasznosították, mint meszesgödrot, amit a falakon lévő mészréteg bizonyított. A pincéhez a Színház utca felől újkori épületfalak csatlakoztak.

Az udvar déli szélén vizsgált pincerendszert a korábbi kutatások alkalmával már csaknem teljesen feltártuk. Teljesen most sem bontottuk ki, azonban pontosítani tudtuk építéstörténetét. A három tagból álló rendszer Ny-i tagját az előző épületnél említett falsarok jelenti. A fal eredetileg a középkori Zsidó utca irányába néző pince része volt, amit a K-i oldalán dokumentált alapozási padka igazolt. A később hozzáépült K-i toldással viszont már az egykori Szent János utcai és Zsidó utcai telkek összekapcsolódtak. A keleti pincerészt osztófallal tagolták, amelyet kőkeretes nyílással törtek át. A HM pusztításai miatt nem igazolható az a feltételezés, hogy az összeépült pincék egymás között átjárhatóak lettek volna. Azonban az eddig kibontott pincebetöltésből előkerült érem- és kerámialeletek tanúbizonyosága alapján állítható, hogy a most látható pincetagokat a 15. század első felében betöltötték, az itt állt házat elbontották. Mivel az épület közvetlenül az ekkor felépült Szent Zsigmond templom mellett helyezkedik el, ezért a ház beleesett a prépostság építéséhez köthető királyi kisajátításba. A falszomszéd épület viszont továbbra is fennmaradt, sőt később a déli pince betöltésébe mélypincelejárót is vágtak. Nem sikerült meghatározni a két pince közös falának K-i szakaszán újra megfigyelt kőkeretes vaknyílás szerepét. A keret közötti részt eltérő módon falazták, azonban valódi nyílást nem alakítottak ki, hiszen a fal koronájában vagy a D-i oldalán nem mutatkozott nyílásra utaló elválás. Mindenesetre érdekes, hogy az „álajtóhoz” kőlépcső vezetett.(?) Azonban ez utalhat arra is, hogy abban az időszakban, amikor mindkettő egyszerre volt használatban, a tulajdonosuk is azonos volt, és a két épületet össze akarta kapcsolni. A pincék városi körülmények között kiemelkedő méretei miatt felmerült az elképzelés, hogy a forrásadatok alapján a templom északi oldalára lokalizált harmadrendi begina kolostor részei lettek volna.

A területen végzett korábbi feltárások vezetője Feld István volt, aki a jelenlegi ásatás során szakértőként vett részt a munkában.

Munkatársak: Kovács Eszter, dr. Kálnoki Gyöngyösy Márton régészek, Plajner Borbála okleveles ásatási technikus.

ZÁDOR JUDIT – KÁRPÁTI ZOLTÁN

68. Budapest, I. Táncsics Mihály utca 14.

Kő

2003. március–áprilisban a tervezett új pince helyén végeztünk régészeti feltárást, az épületben pedig falkutatást. A felújítási munkák során az egész év folyamán tettünk megfigyeléseket. Igazolódott, hogy a ma álló ház (hrsz. 6580) középkori alapokra épült, azonban a többszöri átalakítások során szerkezete teljesen megváltozott. A háromtengelyes homlokzatú ház északi oldalán nyílik a bejárata. Kapualja kőboltozatú, innen nyílik a feljárt az emeletre. A földszint déli oldalán található helyiségsor három részből áll. Az első helyiség – amely ma szoba – bejárata a kapualjból nyílik. A kutatás során kiderült, hogy ez a rész őrzi a legtöbb középkori elemet. Eredetileg ez a helyiség volt a középkori ház kapualja. Falai törtekőből épültek, és téglából készült dongaboltozat fedi, amely a keleti zárófalnál rövid szegmensíves szakasszal kezdődik. (Ez szolgált arra, hogy a kapuszárnyakat befelé tudják nyitni.) A kapualjat utólag boltozták át, ennek nyomai jól láthatók a boltozat indításánál lévő falelválásban. A homlokzati fal belső oldalán megfigyelhető volt egy nagyméretű nyílás utólagos elfalazása, ami szintén a középkori kapu meglétére utalt. A homlokzaton végzett kutatás során előkerült a gótikus kapu kemény mészkőből készült élszedett keretköveinek egy része: a déli oldalon a kerékvető kő töredéke és az első keretkő, az északi oldalon a kerékvető kő és négy keretkő (közülük kettő sérült, hiányos állapotban). Ezenkívül a nyílás elfalazásában még egy keretkővet találtunk. A kapu szélessége 3 m volt. A földszinti helyiség déli falának kutatásakor a falról helyenként hat rétegben felhordott modern vakolat lebontása után ülőfülkesor maradványai kerültek elő, melyből az első (keleti) fülke maradt legépebben. Itt a teljes fülke megmaradt, bár a kövek felületét levésték, így műformák nyomát nem lehetett megfigyelni. A középső fülkéből csak a váll indítása került elő, a többi részletét teljesen elfalazták. Ezt az elfalazást statikai okokból nem lehetett megbontani. Ez az elfalazás a harmadik (nyugati) fülke egy részét is eltakarta, azonban itt egy sekély falfülkét alakítottak ki, amelyet csak utólag falaztak be. Ennek a falfülkének a kibontása után bukkanak elő a harmadik ülőfülke felső kövei, valamint itt találtuk meg a helyiség legkorábbi (már a 20. századból származó) kifestésének nyomait. A fülkétől nyugatra a falhoz már az újkorban egy kéményt építettek, amelyet továbbra is használni kívánnak, ezért azt megbontani nem lehetett. Ez a kémény fedheti a harmadik fülke pillérét. Mivel a kémény után a falfelület eredeti, középkori formájában előkerült, és abban újabb ülőfülke nyomát nem találtuk, bizonyos, hogy az ülőfülkesor három elemből állt. A fülkesor az első tipológiai csoportba tartozó háromkaréjos fülkék talán legegyszerűbb képviselője lapos, széles karéjokkal. Elemei kemény mészkőből készültek. Lábazatát nem találtuk, mivel a helyiség ezen oldalára az alatta lévő pince födémének megerősítésére betonkorszorú készült.

A helyiség északi falán is megtaláltuk az ülőfülsor maradványait. Az első ülőfülsor keleti pillérét az újkorban nyitott pincelejárattal pusztította el. Felső köve lefaragva és helyenként téglával kipótolva még megvan, azonban nyugati pillére is hiányzik a vállkötől lefelé. Ezt a ma is használatban lévő ajtó jelenlegi kialakításakor építették át. A kapualyból a középkori ház északi helyiségébe nyíló ajtó eredetileg is itt lehetett, mivel az újonnan kialakított pince helyének feltárásakor a mai kapualj déli falán a mai járószint alatt in situ küszöbkövet találtunk a mai aljtó küszöbe alatt, ennek tengelye azonban nyugatabbra volt. Az ajtótól nyugatra a középkori fal is igen sérült volt, több helyen kipótolták, eléfalazták. Ebben a falszövetben találtuk meg az ülőfülsor köveit másodlagosan beépítve. Úgy tűnik, az ülőfülsor hármassal ezen a falon is megvolt, de itt a középső fülsor helyén ajtó lehetett. A boltozat ezen részén egy rövid szakaszon megfigyelhető volt az eredeti vakolat, amelyre a fal pótlásai ráfedtek. A helyiség déli fala a mai telekhatárig megfigyelhető volt, és egybeépült a hátsó zárófallal. A déli fal középkori magja a mai emeleti szinten még mintegy 1,2 m magasságig áll, ettől felfelé más szerkezetű: kőből és téglából épült. A ház hátsó traktusában lévő kisebb helyiségek újkori kialakításúak, a jelenlegi állapot több periódusban épült meg.

A középkori ház teljes kiterjedését nem ismerjük, mivel a mai ház északi zárófala a 16. század második felében, már a török korban kezdett kialakulni. A pince alapjainak kiásása során tártuk fel a legkorábbi részletet. Ez egy négyzetes alaprajzú, nagyméretű pillér, amelyet részben a sziklára alapoztak, azonban keleti fele már egy nagyobb mélységű, betöltésében középkori leletanyagot tartalmazó sziklapince DNy-i sarka fölött áll. A pillér megerősítésére alapjait gerendából készült keretbe állították, amelyből ma már csak a gerendafészkek láthatók. A pillér párja közvetlenül a homlokzat mellett található, a pillérek kváderekből épült boltívet tartottak. Ezt az észak felé nyíló átjárót feltehetően még a török korban elfalazták, beszűkítették. Az elfalazást szintén gerendarácsra építették, azonban a sziklapince betöltése az idők során annyira megsüllyedt, hogy a fal alja és a betöltés teteje között mintegy 60 cm-es üreg keletkezett.

A beszűkítés során mészkőkváderekből készült, dongaboltozatos nyílást alakítottak ki, két oldalán egy-egy „mécsestartó” fülkével. A helyiség puha mészkőkváderekből álló boltozatát is ekkor építették. A dongaboltozatos nyílást később teljesen befalazták. A 2003-ban megfigyelt „ülőfülsor-szerű” jelenség valamelyik 20. századi „helyreállítás” eredménye lehetett. A későbbi elfalazást részben kibontották, vastagsága csak annyi maradt, hogy a házat az északi szomszéd felé lezárja. A beszűkítés nyugati felét is megbontották oly módon, hogy a boltozat alól kivésték a falat a pillérig. A mécsesstartó fülkének csak sekély nyoma maradt, a boltozat pedig ezen a szakaszon meg is ereszkedett, mivel kibontották alóla a tartófalat.

A belső pillértől nyugatra lévő falszakasz legkorábban a 18. században épült, alatta török kori rétegeket és egy török kori gödör részletét találtuk. A gödör betöltésének süllyedése legújabb formája az ablakok és az ajtó keretelésével a 20. század során alakult ki. A felső három stukkóréteg már a könyöklő bádorgozása után készült.

A tervezett új pince helyének feltárása során a terület déli felében közműveket találtunk. A már használaton kívüli közművek elbontása után közvetlenül a sziklafelszín jelentkezett. A terület ÉNy-i sarkában az újkori lépcső téglából épült alapozását találtuk meg. Betöltése újkori épülettörmelék volt. Az alapozás felső részéből és beépítéséből 18. századi puha mészkőből készült nyíláskereteket és egy kisebb méretű, kemény mészkőből készült oszloplábazatot bontottak ki. Az alapozás alatt találtuk a már említett török kori hulladékgödört. Az alapozástól keletre az újkori törmelék réteg alatt először török kori égett törmelék réteget, majd egy szintén török kori téglapadló maradványait találtuk. A téglapadló alatt kisebb középkori réteg alatt megtaláltuk a sziklafelszín, a terület ÉK-i sarkában azonban a sziklába mélyülő verem folytja volt. Ennek betöltéseként észak felé lejtő, bezuhanó, középkori rétegeket bontottunk ki. A sziklaveremnek csak DNy-i sarkát tudtuk kibontani az új pince alapozásának szintjéig. A verem pontos méreteit nem ismerjük, mivel mind keleti, mind északi irányban túler a kutatott területen. Feltehető, hogy ez lehetett a középkori ház eredeti pincéje.

Az elbontott régi csatorna kiváltására az új pince alatt került kivezetésre az új csatorna. Az épületen belül a csatorna alagútját a sziklából bontották ki, az épület homlokzata előtt azonban a feltöltésből egy, a középkori ház alapfalai mellé épített, K-Ny-i irányú újkori fal, valamint a falsarok és az ebből induló É-D-i irányú fal részlete került elő.

KOVÁCS ESZTER

69. Budapest, I. Toldy Ferenc utca 9.

Á, Kö, Tő, Kú

2003. március 20. és április 11. között mentő feltárást végtünk a telken, azaz a Toldy Gimnázium tornapályáján és udvarán, a felépítendő tornacsarnok helyén.

Kutatási területünket beszűkítette a 2002 nyarán feltárt szondaárkok vonala, melyeket nem bontottunk ki újra. Statikusi kérésre nem kutathattunk a tornapálya DK-i sarkában, a területtől D-re álló lakóház (Donáti u. 26.) É-i falától É-ra fekvő 6 méteres sávban. A Ny-i telekhatár cölöpfalának elkészülte után a kivitelező cég – tudtunk nélkül – 1 méteres szintsüllyesztést végzett az egész területen a cölöpök kihorgonyzásának indokán. Ezzel a művelettel megsemmisítették a feltárható régészeti rétegek és objektumok nagy részét. A háromhetesre szűkült munkát két ütemben hajtottuk végre.

Elsőként a terület Ny-i sávját vizsgáltuk. A sáv É-i felében a gimnázium építése előtt (150 évvel ez előtt)